

STRESZCZENIE

Autor: Beata Strzępek-Leśniak

Promotor: dr hab. Dorota Karkut, prof. UR

Tytuł: (Nie)stereotypowe ujęcie niepełnosprawności w utworach Olgi Ptak i Jacka Hołuba

Głównym problemem badawczym, a jednocześnie celem niniejszej dysertacji, było wzbogacenie badań nad literaturą niefikcyjną prezentującą doświadczenie niepełnosprawnością za pomocą analizy i interpretacji wybranych narracji matek wychowujących dzieci atypowe w perspektywie humanistyki zaangażowanej, poprzez obronę metodologię badawczą. Dodatkowo, w celu uzupełnienia i pogłębienia rozważań, przeprowadzono badania ankietowe nad odbiorem analizowanych tekstów, aby ustalić znaczenie ich czytelnictwa, a także określić wpływ książek o tematyce niepełnosprawności na doświadczenia respondentów.

Analizie poddano książkę Olgi Ptak zatytułowaną *Kto ukradł jutro, czyli dlaczego nie jest jak z obrazka?* (2019) oraz reportaże Jacka Hołuba pt. *Żeby umarło przede mną. Opowieści matek niepełnosprawnych dzieci* (2020) i *Niegrzeczne. Historie dzieci z ADHD, autyzmem i zespołem Aspergera* (2020). Wybrane instrumentarium badawcze skupiało się na literaturze najnowszej, którą charakteryzuje ważny, szczególnie w kontekście studiów o niepełnosprawności, profil krytyczno-społeczny oraz edukacyjny.

Główną metodologią badań literaturoznawczych zastosowanych w niniejszej rozprawie doktorskiej były studia o niepełnosprawności. Nurtem współtworzącym teoretyczną perspektywę dysertacji stały się literackie studia o niepełnosprawności, które wykorzystują podstawowe dla literaturoznawstwa metody pracy z tekstem literackim. Znaczący teoretyczny punkt odniesienia stanowiła także narratologia, która pozwoliła zidentyfikować rozwiązania estetyczne w wybranych utworach. Ponadto w dysertacji wykorzystano założenia studiów o macierzyństwie (w kontekście badania sposobów narracji macierzyńskiej oraz jej doświadczeń w kręgach literacko-kulturowych) i hermeneutyki (do wydobywania ukrytych sensów i nawiązań podczas analizy szaty graficznej książki Olgi Ptak oraz badań nad odbiorem, gdzie duże znaczenie miało wchodzenie ankietowanych w dialog z tekstem oraz autorem umożliwiający indywidualne odczytanie utworu). Komponowanie instrumentarium badawczego było związane z interdyscyplinarnością i rozpiętością tematyczną analizowanego zagadnienia badawczego oraz obranego warsztatu jego literaturoznawczego odczytania.

Niniejsza dysertacja składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów, stanowiących rezultat myślenia o (nie)stereotypowym ujęciu osób z niepełnosprawnością oraz ich rodzin w tekstach Olgi Ptak oraz Jacka Hołuba.

Rozdział pierwszy skupiał się na teoretycznej analizie studiów o niepełnosprawności, które wyznaczają kierunek podjętych badań. Eksplikacji poddano problemowe ujęcia znaczących pojęć i zjawisk dotyczących obranej metodologii. Rozdział ten, zgodnie z perspektywą humanistyki zaangażowanej, stanowił podbudowę teoretyczną społeczno-kulturowego funkcjonowania osób z niepełnosprawnością oraz ich opiekunów. Odniesienie się do paradygmatów niepełnosprawności oraz etapów przeżyć emocjonalnych rodziców wychowujących dzieci z niepełnosprawnościami stało się punktem wyjścia do analizy społecznych kontekstów narracyjnego przedstawienia i upolitycznienia doświadczenia odmienności.

Rozważania dotyczące teoretycznej wykładni pisania o doświadczeniu niepełnosprawności kontynuowano w rozdziale drugim. Dywagacje skupiały się na funkcjonowaniu stereotypu w literaturze, bowiem jest on podstawą podjęcia badań zmierzających do krytycznej refleksji uwypuklającej zastane schematy myślowe względem osób z niepełnosprawnością oraz ich rodzin. Analizowano także kwestię matrocentrycznego zwrotu w literaturze, gdzie doświadczenia rodzicielki wychowującej dziecko z niepełnosprawnością stanowią centralną perspektywę narracyjną. Podkreślając interdyscyplinarność dysertacji, łączono zagadnienia kulturowe, społeczne i polityczne z perspektywą humanistyki zaangażowanej, w której przenikają się studia o niepełnosprawności, studia o macierzyństwie, dyskurs materialny oraz malarzyczny. Stanowiło to podstawę do analizy i interpretacji niefikcyjnych narracji Olgi Ptak i Jacka Hołuba.

Rozdział trzeci dotyczył analizy niefikcyjnych narracji o niepełnosprawności w reportażach Jacka Hołuba. W tej części zwrócono uwagę na hipermacierzyństwo, w które kobiety, wychowujące dzieci z niepełnosprawnością, zostają mimowolnie wpędzone. Analizie poddano także sposoby konstruowania opowieści głównych bohaterek w reportażowych prowokacjach Hołuba, pozwalające matkom dzieci z niepełnosprawnościami wyjść z cienia i odważnie mówić własnym głosem. Bezkompromisowe relacje kobiet są kompilacją założeń studiów o niepełnosprawności ze studiami o macierzyństwie i odsłaniają realia osobiste, kulturowe i społeczne, ukazując tym samym stereotypowe konwenanse dotyczące osób z niepełnosprawnością oraz ich rodzin.

Rozdział czwarty to analiza funkcjonalnego zastosowania strategii narracyjnych w utworze Olgi Ptak, które przyczyniają się do edukacji społeczeństwa oraz walki ze stereotypizacją niepełnosprawności, a uniwersalność lektury sprawia, iż może trafić do liczного grona odbiorców. Interdyscyplinarna przestrzeń literacka analizowanego tekstu pozwala łączyć zagadnienia kulturowe, społeczne i polityczne w kontekście teoretyczno-analitycznym, w zespoleniu z emocjonalną narracją edukacyjno-terapeutyczną. Analizie poddano także fikcjonalną opowieść chłopca z autyzmem, wyjaśniającą, jak pracuje jego umysł, która edukuje odbiorcę oraz oswaja z odmiennością. Uwagę zwracała także szata graficzna, gdzie niesza-blonowa budowa książki oraz projekt okładki przyczyniały się do odczytania przesłania lektury, a dodatkowo, dzięki niejednoznaczności umożliwiały wyszukiwanie ukrytych znaczeń i różnorodność interpretacyjną.

Rozszerzeniem kontekstu rozprawy doktorskiej był rozdział piąty prezentujący rezultaty i wyniki badań dotyczących doświadczenia niepełnosprawności w lekturze studentów specjalności nauczycielskiej. Miały one na celu realizację założeń studiów o niepełnosprawności, których głównym zadaniem jest edukacja społeczeństwa przyczyniająca się do walki ze stereotypizacją i dążąca do emancypacji niepełnosprawności. Empiryczne eksploracje skupiały się na zapoznaniu z opinią respondentów na temat postrzegania osób atypowych oraz ich rodzin w świetle stereotypów społecznych, umożliwiały poznanie preferencji czytelniczych oraz znajomości lektur o tematyce niepełnosprawności przez ankietowanych. Celem diagnozy było przede wszystkim określenie wpływu książek o tematyce niepełnosprawności na doświadczenia czytelnicze badanych respondentów.

Dysertacja została podsumowana w zakończeniu stanowiącym rekapitulację głównych tez oraz jest zakończona ogólną refleksją dotyczącą wykorzystanych perspektyw analitycznych.

Do rozprawy dołączony jest także Aneks, w którym znajduje się kwestionariusz ankiety wykorzystany do przeprowadzonych badań.

Słowa kluczowe: Olga Ptak, Jacek Hołub, literatura współczesna, studia o niepełnosprawności, stereotypy, emancypacja niepełnosprawności, macierzyństwo, doświadczenie niepełnosprawności, interdyscyplinarność, humanistyka zaangażowana, badania nad odbiorem, literatura niefikcjonalna, reportaż, narracja